

Niech żyje literatura!

Dziedzictwo literackie świata arabskiego stanowi niezwykle ważny element historii światowego piśmiennictwa i obejmuje nie tylko tak znane dwa dzieła, jakimi są *Koran* i *Księga tysiąca i jednej nocy*, lecz również niezwykle bogate spektrum dzieł poetyckich i prozatorskich pisanych od VI do XXI wieku na obszarze, który szybko poszerzał się od Półwyspu Arabskiego w wiekach VI–VII do terenu obejmującego ogromne terytorium od Chin po Hiszpanię na początku VIII stulecia. Dzieje kultury arabskiej od dawna pozostają w kręgu zainteresowań badaczy-orientalistów, ale, jak w wielu innych dziedzinach, zainteresowania te ulegają w poszczególnych epokach różnym fluktuacjom, związanym często z czynnikami pozamerytorycznymi. Podobnie jest także w Polsce w wypadku literatury arabskiej, która w ostatnich dwóch dziesięcioleciach usunięta została w cień przez problematykę społeczną i polityczną dotyczącą świata arabskiego. Widać to nie tylko po spadającej liczbie publikacji literaturoznawczych w porównaniu z politologicznymi na przykład (w tym pisanymi przez arabistów), lecz również na uczelniach prowadzących studia arabistyczne, gdzie najwięcej powstaje prac licencjackich i magisterskich związanych z kwestiami polityki i społeczeństwa. Literatura jest taka „niepraktyczna...” Traktujemy to jako swego rodzaju „znak czasu”, którego nie interpretujemy jako wybór związany z tym, że badania literaturoznawcze wymagają lepszej znajomości języka, choć w środowisku naukowym i takie poglądy się pojawiają. Stąd pomysł pracy zbiorowej poświęconej tylko literaturze tego obszaru.

Proponowany Czytelnikowi tom został zatytułowany *Stale i zmienne w literaturze arabskiej*. Tytuł nawiązuje do słynnej książki pochodzącego z Syrii, a mieszkającego obecnie we Francji poety i myśliciela Alego Sa'ida Isbira, znanego powszechnie pod pseudonimem Adonis. Z jego twórczością poetycką zaznajomiła polskich czytelników Krystyna Skarżyńska-Bocheńska, autorka licznych przekładów jego wierszy oraz publikacji o jego dziele. *Stale i zmienne – As-Sabit wa-al-mutahawwil* to nie dzieło poetyckie, lecz licząca trzy obszernie tomy (około 1300 stron) monografia, w której Adonis w rozmaity sposób przedstawia i analizuje dialektykę tego, co stałe, i tego, co zmienne w kulturze arabsko-muzułmańskiej. To właśnie te dwa paradygmaty od samych początków określają rozwój kultury, w tym także oczywiście literatury Arabów. Tradycja – to, co stałe i najsilniejsze – przeplata się z próbami jej unowocześniania, przeformułowania – to właśnie ów czynnik zmiany, który w cywilizacji islamu niekoniecznie musi być nacechowany pozytywnie. Zmiana bywa interpretowana jako odejście od ideału, który należy pielęgnować i do osiągnięcia którego w efekcie należy dążyć. A ten ideał, nawet jeśli nie tkwi już w przeszłości, z całą pewnością obecny jest w tradycji.

Bez względu na to owe dwa nurty są w literaturze arabskiej niemal od zawsze obecne równolegle – co bardzo ważne, a nie naprzemiennie. Trudno znaleźć, może poza najdawniejszym okresem w literaturze Arabów, tzw. *dżahilijja*, czyli okresem przed islamem, jednolitą materię literacką w piśmiennictwie arabskim. Nawet w czasach przedmuzułmańskich drobiazgowy badacz znalazłby pewne elementy dialektyki stałego i zmiennego, choć nie jest to tak oczywiste.

Autorzy niniejszego tomu nie stawiają przed sobą (jak to zrobił Adonis) zadania przedstawienia przekrojowego i uogólniającego obrazu tych zmian i powrotów do tradycji. Ich celem jest przede wszystkim wskazanie na rozmaite, odnoszące się do różnych etapów rozwoju literatury arabskiej, przejawy współdziałania tradycji i nowoczesności, klasycyzmu i modernizmu (jakkolwiek tych dwóch ostatnich terminów w kontekście literatury arabskiej należy używać raczej ostrożnie). Zaprezentowane tu teksty przedstawiają rozmaite wątki i postaci literatury arabskiej od średniowiecza po dzień dzisiejszy: poezję, prozę dydaktyczną, prozę ludową oraz współczesną beletrystykę.

Autorzy poszczególnych rozpraw koncentrują się bardzo często na tematach i postaciach czy zjawiskach literackich, które nie były dotąd przedmiotem głębszych badań, nie tylko zresztą w polskiej arabistyce, co miało swoje rozmaite powody. W wypadku literatury klasycznej jednym z najważniejszych jest ogromne bogactwo tego piśmiennictwa. Nie sądzimy, żebyśmy kiedykolwiek mogli powiedzieć, że oto zbadaliśmy całą klasyczną literaturę arabską w jakimkolwiek jej aspekcie. W oddawanej do rąk Czytelnika pracy Danuta Madeyska przeprowadza nowatorską, komparatystyczną analizę etosu arabskiego na przykładzie dzieł literatury ludowej. Piśmiennictwa o charakterze filozoficznym dotyczy opracowanie Katarzyny Pachniak, natomiast Barbara Ostafin koncentruje się na swoistym wątku nieproszonego gościa w arabskiej literaturze dydaktycznej, zwanej *adabem*.

Jeśli chodzi o okres poklasyczny – przyczyną braku badań jest krzywdzący literaturę arabską paradygmat „upadku” (arab. *Al-Inhitat*). W odniesieniu do tych czasów, które czekają na odkrycie i zbadanie, Marek M. Dziekan przedstawia postać maghrebijskiego poety Sa'ida al-Mindasio, działającego właśnie w tamtej epoce, kiedy „niczego nie było”. Znacznie lepiej traktowanego okresu w dziejach literatury XIX wieku dotyczy porównawcze studium Magdaleny Lewickiej, łączące wątki maghrebijskie z bliskowschodnimi.

Co do współczesnej literatury, przyczyną istnienia wielu jeszcze „białych plam”, zagadnień i pisarzy godnych zbadania, jest w głównej mierze znów ogrom materiału. Pamiętać też należy, że pracujemy w tym wypadku na „żywej materii” – nie zawsze jeszcze możemy ogarnąć tempo i jakość tego, co „zmiennie”, ani konteksty wykorzystania tego, co „stałe”. Trzeba jednocześnie zdawać sobie sprawę z tego, że mianem „literatury arabskiej” określamy obecnie piśmiennictwo około dwudziestu krajów, które, choć wywodzą się z dość jednolitej tradycji, to przynajmniej od XIX wieku rozwijały się w nieco odrębny sposób – warto przy tym podkreślić, że ściśle wydzielenie „literatury egipskiej” czy „literatury marokańskiej” możliwe jest w znacznym, ale nie całkiem pełnym zakresie. Pewne zjawiska są wspólne, inne pozostają specyfiką twórczości danego kraju. Wynika to zarówno z meandrów rozwoju wewnętrznego, jak i wpływów zewnętrznych, które, szczególnie w XIX i w pierwszej połowie XX wieku naznaczyły odmiennieścią choćby literaturę Maghrebu w porównaniu do literatury Bliskiego Wschodu. W piśmiennictwie tej pierwszej musimy wskazać na prozę i poezję w języku francuskim, jako bez wątpienia „rodzimą”. Literatura inna niż arabskojęzyczna nie występuje zaś wśród autorów z Bliskiego Wschodu (może

poza Libanem), chyba że są to pisarze żyjący na emigracji, choć i tam przeważa jednak język arabski.

Czasów nam współczesnych dotyczą w niniejszej pracy artykuły Ewy Machut-Mendeckiej, Magdaleny Kubarek, Barbary Michalak-Pikulskiej, Marcina Michalskiego i Michała Mocha. Ewa Machut-Mendeccka próbuje dokonać pewnej klasyfikacji, czy też uogólnienia, niektórych zjawisk w tej literaturze. Pozostali autorzy koncentrują się na problemach bardziej szczegółowych – nurcie tzw. „literatury muzułmańskiej”, poezji patriotycznej Bahrajnu, twórczości egipskiej działaczki na rzecz praw kobiet, Nawal as-Sadawi, oraz dzieł Idwara al-Charrata, jednego z najwybitniejszych współczesnych pisarzy egipskich, który analizuje problematykę tożsamości arabskiej i koptyjskiej w swoim kraju.

Prezentowany tom w naszym przekonaniu świadczy dobitnie o tym, że – pomimo wspomnianych na wstępie tendencji – arabistyczne badania literaturoznawcze w Polsce pozostają ważnym elementem orientalistycznego życia naukowego. Z filologicznych badań nad najstarszą poezją arabską i Koranem arabistyka się ukształtowała i nie wolno pozwolić na to, żeby pluralizm badawczy, na który nowoczesna orientalistyka musi się otworzyć, jednocześnie oznaczał zepchnięcie literatury na boczny tor.

Rzecz jasna, nie było możliwości uwzględnienia wszystkich problemów nurtujących obecnie zarówno literaturę arabską, jak i literaturoznawstwo arabistyczne. Jednak wydaje się nam, że zagadnienia tu podniesione odświeżą spojrzenie zarówno na starszą, jak i nowszą literaturę Arabów i zostaną z zyczliwością przyjęte tak przez specjalistów, jak i Czytelników spoza środowiska orientalistycznego. Taki zresztą podwójny przyświecał nam cel.

W dziale „Mistrzowie” zostały przedstawione postaci trojga wybitnych, nieżyjących już arabistów, którzy wnieśli ogromny wkład do badań nad różnymi aspektami literatury arabskiej. Są to: prof. Tadeusz Lewicki i prof. Maria Kowalska z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz prof. Józef Bielawski, twórca warszawskiej szkoły arabistycznej. Portrety naszkicowali ich uczniowie. „Z nich my wszyscy” – tak może chyba powiedzieć każdy polski arabista. Jako przykład współczesnej literatury arabskiej zamieściliśmy tłumaczenie kilku opowiadań syryjskiego pisarza Jahji at-Tahira Abd Allaha ze zbioru, który w doskonały sposób ukazuje zasygnalizowaną w tytule naszego tomu dialektykę „stałego i zmiennego”.

Autorami tekstów zamieszczonych w niniejszej pracy są badacze z najważniejszych polskich ośrodków arabistycznych – Warszawy, Krakowa, Poznania, Torunia i Łodzi. Oznacza to, że dociekania tych uczonych nad literaturą arabską nie ograniczają się tylko do jednej uczelni, lecz podejmowane są wszędzie tam, gdzie pracują arabiści. I z tego należy się cieszyć, powtarzając za Jarosławem Płuciennikiem, który, trawestując znane powiedzenie jednego z amerykańskich prezydentów, zatytułował swoją książkę: *Literatura, głupcze!*

Marek M. Dziekan, Magdalena Lewicka